

Katolištvo in izziv modernosti, VI.

Johann Emanuel Veith

»Kdor misli, ni na dobrem glasu, še najmanj v naši sredi.«¹

Slovenec Anton Fister, duhovnik in eden voditeljev marčne revolucije, je Johanna Emanuela Veitha najbrž dobro poznal. Fister je bil namreč med leti 1847 in 1849 vseučiliški profesor na Dunaju, Veith pa znamenit pridigar, zlasti priljubljen v intelektualnih krogih. Oba sta bila za tiste čase bolj ali manj »napredna« duhovnika, nasprotnika državnega cerkvenstva in nazadnjaštva. Pa je kljub temu v svojih spominih Fister napisal, da je Veith »vneto poneumljal avstrijsko ljudstvo.«² Pač slikovito izražanje nekoga, ki je rad izrekal črno-bele sodbe. Res je sicer, da je Veith dolgo slovel kot »največji pridigar predmarčne Avstrije«,³ kar je dunajskega zgodovinarja Friedricha Schlägla nagnilo, da ga je leta 1869 označil kot »trobilo reakcije«. Toda sam Schlögl je kasneje svojo sodbo korenito spremenil.⁴ In res, sodobna zgodovina Veitha ne obravnava kot zakrknjenega starokopitneža in glasnika restavracije, ampak nasprotno kot predstavnika »liberalnega katolicizma« in nasprotnika avtoritarne religioznosti, ali z besedami Rogerja Auberta, kot »duhovnika apostolskega mišljenja, ki je imel ostrejši čut za prizadevanja časa«.⁵

Johann Emanuel Veith se je rodil 10. julija 1787 v kraju Kuttentplan – Kutni plan v Sudetih v pravoverni judovski družini. Oče, po poklicu tobačni podjetnik, ga je namenil za rabina in ga že kot otroka uvajal v študij Talmuda. Leta 1801 ga je vpisal na gimnazijo v Pragi, kjer je nato med leti 1803

in 1806 študiral filozofijo. Naslednje leto se je vpisal na medicino in veterino, študij pa leta 1808 nadaljeval na Dunaju, kjer je istočasno pomagal pri delu v vojaški bolnici. 27. novembra 1812 je doktoriral iz medicine in postal univerzitetni profesor. Leta 1816 je bil imenovan za začasnega, leta 1819 pa za stalnega ravnatelja Dunajskega veterinarskega zavoda. Kot ravnatelj je kmalu zaslovel ter se tudi na splošno uveljavil v dunajskem kulturnem življenju kot znanstvenik, kulturnik in književnik.

Leta 1816 se je spreobrnil h katolištvu, in sicer – kot je sam vztrajno ponavljal – brez kakršnegakoli pritiska od zunaj.⁶ Sam je povedal, da se do spreobrnjenja ni dokopal v hipu, ampak polagoma: »Enaindvajset let sem se mukoma prebiral preko Stare zaveze v Novo.«⁷ Po posredovanju univerzitetnega kolega Johanna Medlenerja se je seznanil z verskim prenoviteljem in redemptoristom Klemensom Dvořakom – Hofbauerjem. Za krščanstvo se je sicer odločil preden je spoznal Hofbauerja, vendar je »apostol Dunaja« napravil nanj velik vtis. »Hofbauer se je zavedal«, je napisal, »da novi časi zahtevajo nove oblike oznanjevanja; iz njegovih ust sem vsak dan slišal, da je treba začeti ponovno oznanjati evangelij.«⁸ Po srečanju s Hofbauerjem se je Veith ves posvetil katoliški obnovi, ki zanj ni bila samo stvar verske občutljivosti, ampak tudi dejanje, ki ga je bilo treba razumsko opravičiti. Od leta 1817 je še kot ravnatelj živinozdravniškega instituta sledil predavanjem teologije. Leta 1820 je kljub nasprotovanju cesarja dal ostavko, naslednje leto pa

bil posvečen v duhovnika in bil en mesec za tem sprejet med redemptoriste.

Kmalu po duhovniškem posvečenju je Veith zaslovel kot pridigar in spovednik. Njegov predstojnik Joseph Amand Passerat je leta 1826 vrhovnemu redovnemu voditelju v Rimu pisal: »Pater Veith je imel pri nas postne pridige, ki so bile dušam v blagoslov in so pozele veliko odobravanje. Naša cerkev, ki ni ravno majhna, skoraj ni mogla sprejeti vseh poslušalcev. Med njimi so bili škof, ljudje s cesarskega dvora in nadvojvoda.«⁹ V sodelovanju s prijateljem Zachariasom Wernerjem se je posvečal tudi izdajanju periodične publikacije in nabožni literaturi. Njegovi odnosi z redovno skupnostjo pa so se s časom skrhal. Predstojniku Passeratu je Veith očital pomanjkanje širine duha, sovražen odnos do moderne znanosti ter pretirano nadnaravno usmerjenost. Istočasno se je začelo njegovo zблиževanje s teologom in filozofom Antonom Güntherjem, s katerim je že v Pragi v mladih letih skupaj obiskoval predavanja Bernarda Bolzana.¹⁰ Leta 1830 je Veith - potem ko je Passerat podvomil nad pravovernostjo Güntherjeve teologije - izstopil iz reda in postal svetni duhovnik.

Po razhodu z redemptoristi je bil Veith kmalu imenovan za dunajskega stolnega pridigarja. Še tesneje se je povezal z ožjim krogom Güntherjevih prijateljev in somišljenikov in postal eden od najvidnejših predstavnikov njegove šole. Güntherjev načrt je bil velikopotezen in se je navezal na poskus Georga Hermesa (1775-1831), da utemelji katoliško teologijo na moderni nemški filozofiji. Zamisel je Veitha in druge katoliške razumnike prevzela. Pa tudi Güntherja je sodelovanje z Veithom spodbudilo, da se je seznanil z dosežki moderne znanosti. Moža sta se dopolnjevala: eden je bil filozof, drugi znanstvenik. Ustvarila sta jedro, okoli katerega se je zbiral krog katoliških intelektualcev, ki je po resnosti pristopa in vsebinskem bogastvu morda

celo presegal raven nekdanjega Schleglovega kroga. Poleg prijateljev pa sta si Günther in Veith ustvarila tudi kopico nasprotnikov, ki niso bili pripravljeni hoditi po njuni poti in ki so z zaskrbljenostjo presojali njuno ostro zavračanje sholastike. Breve *Dum acerbissimas*, s katerim je papež Gregor XVI. 26. septembra 1835 obsodil Hermesovo teologijo, je to zaskrbljenost kajpak še povečal. Posledice teh razhajanj pa so se pokazale šele kasneje.

Kot pridigar je skušal Veith uresničevati Güntherjevo filozofsko-teološko vizijo, ki jo je sam strnil v naslednje besede: »Krščanska filozofija, preko katere Cerkev zavzema stališča do stranpoti časa, je umetnost utrjevanja resnične vere proti napadom zmotnega razuma in resničnega razuma proti prilizovanju mrtve vere.«¹¹ Toda poslušalce je Veith pritegoval zlasti zaradi svoje razgledanosti, izrednih govorniških sposobnosti, slikovitosti podajanja, anekdotike in humorja. Krščanstvo, kakršnega je slikal, je bilo radikalno krščanstvo, daleč od kakega formalističnega pobožnjaštva in moralizma. »Maloverne in pobožne sebičnejše, ki so prehudobni za nebesa in predobri za pekel,« je opominjal, da se »človek odloča za Kristusa ali proti njemu, tretje možnosti ni.«¹² Velika večina njegovih pridig je bila namenjenih razlagi Svetega pisma, zlasti evangelijev. Kot pristen Jud pa je ljubil tudi Staro zavezo in jo pogosto razlagal. Njegova odprtost do sodobne znanosti se je kazala v učenih vložkih s področja geologije, biologije in paleontologije. Z mislijo, ki se niti sto let kasneje v krščanskem nauku še ni povsem udomačila, in sicer da »Geneza ni znanstveni učbenik«,¹³ je razpršil dvome marsikateremu izobražencu. Rad se je posluževal tudi zgodovinskih zgledov in vzporedij med preteklostjo in sedanostjo. Upokojen je bil marca leta 1845, uradno zaradi telesne oslabelosti, dejansko pa zaradi »inkvizitorske« recenzije njegove leposlovne knjige *Gesammelten Erzählungen und Humoresken* (1844), ki je

prišla iz krogov njegovih bivših sobratov - redemptoristov.¹⁴

Do leta 1848 je bil Veith na glasu kot izobražen in genialen original, ki je živel daleč od sveta, in pa kot izredno pobožen človek, avtor vzgojnih in nabožnih knjig, marioloških razprav, molitvenikov in duhovnih pripovedi. Bil je vse prej kot politični agitator. Kljub temu pa se je leta 1848 v nemirnem revolucionarnem času nepričakovano postavil na čelo dunajskih zmerno reformističnih katoličanov ter s svojimi posegi pomiril in osrčil zbegane duhove. Zavedal se je, da je bilo treba v novem času prizadevanja za versko obnovo in svobodo Cerkve podpreti s smelimi posegi v tisku in organiziranim društvenim delovanjem. Od julija do oktobra 1848 je s tem namenom izdajal revijo *Aufwärts* (Navzgor). 11. avgusta 1848 je v okviru katoliškega društva, ki ga je bil sam ustanovil, po eni strani ostro napadel krivoverske Rongejeve »nemške katoličane«,¹⁵ po drugi pa nastopil proti »slepi ubogljivosti v verskih, filozofskih in političnih vprašanjih«. Novi časi zahtevajo kritično misleče vernike, je menil in pribil: »Pozunanjeni verniki se toliko bolj radujejo nad številom prižganih sveč na oltarju, kolikor bolj temačna je v njihovih glavah in srcih mistična slepota nevedne in površne vere. Tovrstni verniki ne bi bili kos nobeni preizkušnji, ker ne poznajo dovolj Njega, ki ni mrak, ampak luč sveta«.¹⁶

Po zmagi reakcije in vrnitvi absolutizma je struja, kateri je pripadal Veith, padla v nemilost. Dunajska teološka fakulteta mu je sicer leta 1851 podelila častni doktorat, toda časi so se korenito spreminjali. Po konkordatu med Avstrijo in Sv. sedežem iz leta 1855 je v avstrijski Cerkvi stopila na plan ultramontanistična struja dunajskega kardinala Rauscherja. Ideja »institucionalnega katolištva« je ponovno prevladala nad idejo osebne, v svobodi dozorele vernosti. Rimska kurija je začela skrbno preverjati usmeritev posameznih

krajevnih Cerkva. In tako so na kongregacijo za verski nauk začele deževati pritožbe zoper Güntherjevo teologijo. Že leta 1852 je Veith v nekem pismu ugotavljal, da tudi če Güntherjeve metode Vatikan ne bo obsodil, se je bo vsekakor vsaj dotaknil in jo očrnil kot nevarno. »Zato«, je nadaljeval, »je moj dose-danji poklic in vse to, kar sem do sedaj naredil, v bistvu izničeno in jaz se grem lahko potepat kot velik invalid in postopač ter prosit Gospoda, naj me čimprej pošlje v veliko okrevališče vic.«¹⁷

Kongregacija za verski nauk je leta 1857 teologijo Antona Güntherja obsodila. Veithovi spisi so se po zaslugi praškega kardinala Schwarzenberga obsodbi izognili, pa čeprav je po sodbi njegovega učenca Janeza Zlatousta Pogačarja »v njih zaobsežen ves Günther«.¹⁸ Ko se je Günther odločil, da svoje zmote prekliče, je sestavo podreditvenega besedila zaupal prav Veithu. To besedilo je po mnenju Otona Weissa po eni strani izraz vdanosti cerkvenemu učiteljstvu, po drugi pa »čudovita apologija« Güntherjeve misli. V celoti pa se je Veith čutil poraženca, žrtev krivičnih denunciacij. Vtis je imel, da je poskus svobodnega znanstvenega raziskovanja znotraj Cerkve naletel na popolno nerazumevanje. V enem svojih zadnjih pisem je prijatelju Petru Knoodtu tožil: »Ne spodbujamo k uporabi možganov. Kdor misli, ni na dobrem glasu, še najmanj v naši sredi ter *in Ecclesia militanti* z njenimi zarjavelimi psevdosholatičnimi meči in okornimi kànoni.«¹⁹

Zadnja leta svojega življenja je preživel v hudih telesnih in duševnih mukah. Najprej je izgubil sluh, kmalu po smrti prijatelja Güntherja leta 1863 tudi vid. 28. junija 1863 je imel svoj poslednji cerkveni govor. Leta 1870 je proglasitev dogme o papeževi nezmotljivosti na I. vatikanskem cerkvenem zboru spremljal kritično, čeprav je dvajset let prej on sam v nekem govoru priznal, da je »nezmotljivost v verskih zadevah najvišjemu apo-

Paolo Veronese, **Sv. Janez pridiga**, 1562, olje na platnu, Galerija Borghese, Rim.

stolskemu pastirju dodeljena osebno». ²⁰ Ogorčeno pa je zavrnil vabilo, da bi iz nasprotovanja do sklepov cerkvenega zbora prestopil v vrste razkolniških starokatoličanov. Zadnja leta se je kot samostanski brat smel ponovno pridružiti redemptoristom, kar gre razumeti kot priznanje za njegovo odlično pričevanje na procesu za Hofbauerjevo priglasiitev k blaženim. Ob priliki svoje zlate maše leta 1871 je od cesarja Franca Jožefa prejel odlikovanje, od dunajskega župana pa častno meščanstvo. V zadnjih mesecih življenja se je oklenil Salomonove *Visoke pesmi* in jo na

novo prevajal in razlagal. Umrl je 6. novembra 1876 na Dunaju in bil pokopan zraven svojega prijatelja Antona Güntherja.

Veith je bil mnogostranski duh in človek širokih obzorij. Bil je zdravnik, homeopat, avtor znanstvenih, leposlovnih in nabožnih del, pridigar, spovednik, duhovni voditelj, »človek izjemne modrosti in umnosti, zanesljiv poznavalec ljudi, genialen mislec, pobožen kristjan«, kot je o njem napisal zgodovinar Eduard Hosp. ²¹ V mladosti se je veliko ukvarjal s poezijo in dramatiko ter sodeloval pri številnih leposlovnih revijah. Pisal je tudi li-

brete za opere. Bil je na glasu kot »nemški klasik«. Celo njegov nasprotnik kardinal Rauscher ga je označil za »največjega stilista njegovega časa«, kot pridigarja pa so ga sodobniki postavljali vstrib s slavnima Fénélonom in Bossuetom in sodobnikom Lacordairom.²² Znal je poslušalce povzdigniti in navdušiti. V svojih govorih jih je od najbolj neposrednih zaznav popeljal do največjih globin ter jim v duhu svojega duhovnega očeta Hofbauerja na novo odkrival evangelij. Kot katoliški razumnik je pripadal smeri, ki si je prizadevala, da bi se prepad med Cerkvijo in »modernim svetom« zmanjšal. V tem smislu je kot teolog in pridigar težil za tem, da bi združeval »naravo« in »duha«, znanost in teologijo. Podobno kot Hirscher v Nemčiji je menil, da si Cerkev ne sme privoščiti, da bi jo izobraženci zapustili. Zato se je tudi navdušil nad Güntherjevo teološko smerjo, v kateri je videl poskus pomiritve med moderno mislijo in krščansko tradicijo. Razmišljal je tudi o tem, da bi ustanovil nov red, ki bi si zadal nalogo, da bi vero oznanjal s pomočjo filozofije.²³ V nekem nekrologu je bilo o njem napisano: »Z Veithom je Cerkev izgubila enega svojih največjih služabnikov, Avstrija enega svojih najodličnejših okrasov in človeštvo enega svojih najboljših sinov.«²⁴

Güntherjeva šola je imela privržence tudi na Slovenskem. Zgodovinopisje mednje uvršča liberalne katoličane prvega rodu: Matija Majarja, Andreja Einspielerja, Davorina Trstenjaka. Janezu Zlatoustu Pogačarju, kasnejšemu ljubljanskemu škofu, je bil Veith vzornik in prijatelj. Njegovi spisi so bili med slovenskimi duhovniki dobro znani. Knjižnica ljubljanskega semenišča hrani bogato zbirko njegovih pridig. Časnik *Slovenec* je ob njegovi smrti zato upravičeno zapisal: »Brezštevilni in izvrstni spisi njegovi so znani ne

samo duhovnikom, ampak tudi drugim izobraženim stanovom in bodo ostali njegov najlepši spominek.«²⁵

1. J.E.Veith v pismu Vinzenzu Knauerju, v: O. Weiss, *Religiosità e correnti culturali nel cattolicesimo austriaco del secolo XIX*, v: *Storia religiosa dell'Austria*, Milan, 1997, str. 409.
2. A. Fister, *Izbrani spisi*, I, Ljubljana, 1987, str. 47.
3. E. Hosp, *Kirche Österreichs im Vormärz 1815-1850*, Dunaj-München, 1971, str. 320.
4. C. von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich*, I, Dunaj, 1884, str. 92.
5. R. Aubert, *Zgodovina Cerkeve 5*, Ljubljana, 2000, str. 92.
6. *Dictionnaire de spiritualité*, XVI, Pariz, 1992, str. 350.
7. C. von Wurzbach, n.d., str. 83.
8. E. Hosp, *Il santo della preghiera e dell'azione, Clemente M. Hofbauer*, Rim, 1954, str. 146.
9. E. Hosp, *Kirche Österreichs (...)*, n.d., str. 320.
10. *Allgemeine deutsche Biographie*, IXL, Leipzig, 1895, str. 553.
11. A.E. Veith, *Die Samaritin*, Dunaj, 1858, str. 193.
12. J.E. Veith, *Weltleben und Christentum, sechs Vorträge, gehalten in der Faste des Jahres 1850 in der Pfarrkirche am Hof*, Dunaj, 1851, str. 60-61.
13. J.E. Veith, *Anfänge der Menschenwelt, Apologetische Vorträge über Genesis I-II*, Dunaj, 1865, str. 87-104.
14. C. von Wurzbach, n.d., str. 85.
15. *Allgemeine deutsche Biographie*, n.d., str. 554.
16. V: O. Weiss, n.d., str. 419.
17. O. Weiss, str. 423.
18. M. Ambrožič, *Il ruolo ecclesiastico, culturale e politico di Janez Z. Pogačar (1811-1884), principe-vescovo di Lubiana, nella storia degli sloveni*, Estratto della tesi di laurea, Facoltà di Storia Ecclesiastica della Pontificia Università Gregoriana, Rim, 2002, str. 29.
19. O. Weiss, str. 409.
20. J.E. Veith, *Weltleben und Christentum (...)*, n.d., str. 163.
21. E. Hosp, *Il santo (...)*, n.d., str. 119, 154.
22. C. von Wurzbach, n.d., str. 91.
23. *Dictionnaire de spiritualité*, XVI, Pariz, 1992, str. 351.
24. C. von Wurzbach, n.d., str. 87.
25. *Slovenec*, št. 130, 9.II.1876.